

200 lat pierwszej polskiej politechniki. Szkoła Akademiczno-Górnicza w Kielcach

200 years of the first Polish technical university. The School for Academic and Mining Education in Kielce

Cezary Jastrzębski*

200 lat temu utworzono w Kielcach Szkołę Akademiczno-Górniczną. Była to pierwsza w Polsce i siódma w Europie wyższa uczelnia techniczna. W artykule przedstawiono okoliczności powstania i scharakteryzowano działalność szkoły.

SŁOWA KLUCZOWE: Szkoła Akademiczno-Górnicza, pierwsza politechnika, Kielce

200 years ago in Kielce was created the School for Academic and Mining Education. The school was the first technology-oriented higher education institution in Poland and seventh in Europe. In the article circumstances of the coming into existence were presented and activity of the school was characterised.

KEYWORDS: the School for Academic and Mining Education, the first university of technology, Kielce

200 lat temu, 20 lutego 1816 r., władze Królestwa Polskiego podjęły decyzję o powołaniu w Kielcach Głównej Dyrekcji Górniczej oraz zapowiedziały, że rozpocznie przy niej działalność Szkoła Akademiczno-Górnicza, siódma w Europie i pierwsza w Polsce politechnika, jedyna uczelnia wyższa poza Warszawą. W „Dzienniku Praw Królestwa Polskiego” fakt ten odnotowano następująco w postanowieniu Namiestnika Józefa Zajączka: „Pod bokiem dyrekcji górniczej będzie założona szkoła górnicza praktyczna, w celu kształcenia zdatnych do kopalni urzędników i oficjalistów. Plan takowej szkoły przez Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych, łącznie z Komisją Rządową Wyznań Religijnych i Oświecenia wypracowanym będzie”. Wkrótce wiadomość o uczelni ukazała się również w urzędowej prasie regionalnej. W lipcu 1816 r. w „Dzienniku Departamentowym Krakowskim” pisano: „...chcąc młodzieży województwa krakowskiego ułatwić środki dalszej edukacji i podać sposobność ukształcenia się do ważnych posług krajowych, [postanowiono] z początkiem następnego roku szkolnego zaprowadzić w mieście Kielcach jedną szkołę

* Dr Cezary Jastrzębski (jastrzebski.cezary@gmail.com) – Instytut Geografii na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach

wyższą, która by z czasem dojść mogła do stopnia dotychczasowych szkół departamentowych, drugą wyłącznie do nauk górnictwa która ma zostawać pod kierunkiem tamtejszego dyrektora dyrekcji górniczej”.

Dlaczego na siedzibę pierwszej polskiej politechniki wybrano Kielce? Po upaństwowieniu dóbr biskupów krakowskich w czasach Sejmu Wielkiego, miasto zyskało na znaczeniu wraz z planami Stanisława Staszica (ryc. 1) na uruchomienie w okolicy wielkiego przemysłu w oparciu o tutejsze złoża surowców mineralnych, rozległe lasy zapewniające paliwo w postaci węgla drzewnego oraz liczne rzeki dostarczające energii. Zwracano uwagę na centralne położenie Kielc w terenie wyróżniającym się intensywną działalnością górnico-hutniczą, zarówno w dziedzinie rud żelaza, jak i kruszców. Nie bez znaczenia – podobnie jak w przypadku lokalizacji w Kielcach władz województwa krakowskiego – była także obecność odpowiednich pomieszczeń. Początkowo planowano wykorzystać budynki zniszczonego przez pożar seminarium duchownego, ale ostatecznie dyrekcja górnicza otrzymała siedzibę w korpusie głównym byłego pałacu biskupów krakowskich oraz zabudowaniach gospodarczych, a szkoła górnicza w jego północnym skrzydle (fot. 1), gdzie urządzono sale wykładowe i laboratorium oraz pokoje dla nauczycieli i studentów. Na piętrze korpusu głównego mieściły się pomieszczenia biblioteczne i gabinetu historii naturalnej, wspólne dla dyrekcji i uczelni.

Najczęściej przyjmuje się, że uczelnia zwana była Szkołą Akademiczno-Górnica. Określenie to utrwaliło się na podstawie rosyjskiego tłumaczenia aktu powołania Głównej Dyrekcji Górniczej. W dokumentach i korespondencji z epoki używano jednak również wielu innych nazw, takich jak Szkoła, Akademia Górnicza, Najwyższa szkoła górnicza, szkoła górnicza praktyczna, Szkoła Kopalń i Hutnictwa, Akademia Techniczno-Górnica, Instytut Akademiczno-Górnicy.

Szkoła Akademiczno-Górnica w Kielcach nawiązywała do europejskich tradycji wyższego szkolnictwa technicznego. Były one wówczas jeszcze całkiem nieodległe, co tym bardziej podkreśla pionierski charakter inicjatywy Stanisława Staszica. Uczony zapoznał się z profilem kształcenia politechnicznego podczas swej edukacji i podróży zagranicznych, a jako dyrektor generalny Wydziału Przemysłu i Kunsztów Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji Królestwa Kongresowego odpowiedzialny za rozwój polskiej industrializacji rozumiał potrzebę utworzenia pierwszej krajowej politechniki. Wzorowała się ona na osiągnięciach sześciu akademii górniczych: założonej w 1745 r. w Brunszwiku, działającej od 1763 r. w Schemnitz (obecnie Bańska Szczawnica), od 1765 r. we Freibergu, od 1772 r. w Petersburgu, od 1775 r. w Clausthal (obecnie Clausthal-Zellerfeld) i od 1783 r. w Paryżu.

Korzystano przede wszystkim z dorobku i potencjału słynnej akademii w saksońskim Freibergu, ośrodka naukowego opartego na rozwijającym się od wczesnego średniowiecza górnictwie i hutnictwie srebra, ołowiu oraz cynku. Stamtąd też, w porozumieniu z dworem saskim, sprowadzono do uczelni kieleckiej wykładowców cudzoziemskich: fachowców od górnictwa i hutnictwa, którzy w większości zasymilowali się z nowym środowiskiem i wraz z rodzinami pozostali na stałe w Polsce. Zanim to jednak nastąpiło w Szkole Akademiczno-Górnictwej początkowo wykładano w języku niemieckim.

W Kielcach wykładało wielu wybitnych uczonych, uznawanych za autorytety z dziedzin górnictwa, metalurgii oraz inżynierii. Był wśród nich Johann Ehrenhold Ullmann, dyrektor Głównej Dyrekcji Górnictwej i wykładowca prawa górnictwa. Po przeniesieniu szkoły do Warszawy i przejściu na emeryturę zajął się działalnością przemysłową w podkieleckiej Jaworzni, gdzie został pochowany w kaplicy grobowej, wzniesionej jeszcze za jego życia.

Jednym z najwybitniejszych nauczycieli był geolog Georg Gottlieb Pusch (ryc. 2), który spędził w Kielcach dziesięć lat. Opublikował wiele prac geologicznych, paleontologicznych i o charakterze gospodarczym. M. in. jako pierwszy opisał szczegółowo geologię Polski oraz opracował mapę geologiczną Gór Świętokrzyskich. Uzyskał polskie szlachectwo.

Johann Carl Kaden wykładał analizę rud metali i zajmował się probierstwem górnictwem. Kierował zakładami w Niewachlowie, Białogonie, a po likwidacji szkoły wydzierżawił dobra w podkieleckim Zgórsku oraz budował zakłady hutnicze w Blachowni i Inowłodzu.

Friedrich Wilhelm Lempe wykładał matematykę, fizykę i budowę maszyn górniczych. Zajmował ważne stanowiska w dyrekcji górnictwa. Po likwidacji uczelni kieleckiej projektował liczne zakłady przemysłowe w ramach działalności inwestycyjnej Banku Polskiego, wykorzystując przy tym nowoczesne technologie. Zmarł i został pochowany w Kielcach.

Kadrę profesorską tworzyli również Polacy, będący absolwentami m. in. Akademii Górnictwej we Freibergu. Wśród nich byli Marcei Królikiewicz - wykładający górnictwo, Andrzej Kossowicz - uczący prawa górnictwa, Aleksander Spleszyński - odpowiedzialny za rysunki i Józef Tomaszewski - wykładający mineralogię.

Organizację szkoły zatwierdzono 4 czerwca 1816 r. Zajęcia akademickie mogli rozpocząć absolwenci gimnazjum, którzy ukończyli szesnasty rok życia. Jeśli nie przedłożyli odpowiedniego świadectwa musieli odbyć roczną praktykę w kopalni albo zdać egzamin.

Zachowane z 1824 r. „Przepisy dla uczniów Szkoły Akademiczno-Górnictwej w Kielcach” stanowiły, że „Każdy chcący się poświęcić górnictwu lub hutnictwu powinien być zdrowia dobrego i sił fizycznie mocnych, (...) powinien mieć (...) nieskażone obyczaje i posiadać nauki przygotowawcze w językach polskim i niemieckim, niemniej w matematyce i fizyce”. Studenci byli nazywani elewami i w zależności od szczebla edukacji obowiązywały ich odpowiednie mundury górnicze. Najwyższą klasą byli akademicy, którzy musieli nosić „kompletny mundur klasy szóstej Korpusu Górniczego i ładownicę z małym orzełkiem”.

Program nauki, trwającej trzy lub w przypadku mniej zdolnych studentów cztery lata, obejmował m.in. matematykę, fizykę, chemię ogólną, geologię, mineralogię, budowę maszyn górniczych, hutnictwo, probierstwo, miernictwo górnicze, prawo górnicze, leśnictwo, korespondencję handlową, księgowość, rysunek topograficzny i architektoniczny. Nauka trwała od poniedziałku do soboty, zwykle w godzinach od 8 do 17-19, z dwugodzinną przerwą obiadową. Przykładowy piątek zorganizowany był następująco: od godziny 8 do 9 – matematyka zastosowana, od 10 do 12 – chemia powszechna, od 14 do 15 - geognozja, od 16 do 17 - nauka maszynierii górniczej, od 18 do 19 - prawo górnicze. Zdobywanie wiedzy ułatwiały specjalistyczna biblioteka, gabinet modeli i rysunków technicznych, kolekcja minerałów i laboratorium techniczne. Rok akademicki trwał od października do czerwca. Za naukę trzeba było zapłacić rokrocznie 72 złote. W czasie wakacji i w ciągu dwóch lat po zakończeniu szkoły studenci musieli odbyć bezpłatne praktyki w zakładach górniczo-hutniczych, z których składali szczegółowe sprawozdania w „Dzienniku czynności”, prowadzonym od dnia rozpoczęcia nauki.

Elewi odbywali naukowe wyprawy geologiczne oraz zajęcia praktyczne w zbudowanej z inicjatywy Stanisława Staszica hucie „Aleksander” w Białogonie (obecnie dzielnica Kielc). Już w XVI w. działała tu huta miedzi, potem zaś huta miedzi, ołowiu i srebra oraz kuźnica żelaza. W hucie staszicowskiej wytwarzano miedź i ołów, a także odciągano srebro. Z tego ostatniego w 1817 r. wybito znane medale z napisem „I kruszcom Polski zajaśniało słońce”. Obok przetrwałych do dziś fragmentarycznie pomieszczeń huty (fot. 2) wybudowano osiedle robotnicze. Częściowo zachował się również układ wodny. Całość stanowi interesujący przykład klasycystycznego założenia przestrzennego.

W ciągu dziesięciu lat funkcjonowania uczelni w Kielcach kształciło się w niej około stu elewów. Wśród 40-45 absolwentów byli najwybitniejsi polscy inżynierowie górnictwa i metalurzy, którzy do końca XIX w., zajmując odpowiedzialne stanowiska w kopalniach i hutach, pracowali na rzecz rozwoju przemysłu w Królestwie Polskim. Największym osiągnięciem Szkoły Akademiczno-Górnictwej stało się więc przygotowanie polskiej kadry

kierowniczej dla górnictwa i hutnictwa, sukcesywnie zastępującej fachowców zagranicznych oraz prowadzącej aktywne prace naukowo-badawcze w celu zmodernizowania gospodarki i produkcji. Nie bez znaczenia było również kształtowanie postaw moralnych elewów, o czym świadczy fakt, że w 1821 r. założyli Bractwo Burszów i Szpaków Kieleckich, które prawdopodobnie miało również charakter niepodległościowy. Do studentów kieleckiej uczelni, którzy na trwale zapisali się w dziejach przemysłu polskiego zaliczani są Wacław Borowski, Jerzy Cieszkowski, Karol Fritsche, Antoni Klimkiewicz, Michał Kossecki, Kazimierz Kossowski, Wojciech Krygier, Jacek Lipski, Aleksander de Pollini, Łukasz Reklewski, Józef Skalski, Jan Strahler, Tadeusz Szwejkowski.

Działalność Szkoły Akademiczno-Górnicznej w Kielcach zakończyła odmienna koncepcja rozwoju polskiego przemysłu, lansowana przez Franciszka Ksawerego Druckiego-Lubeckiego, który został następcą Stanisława Staszica. Postanowieniem Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego z 9 grudnia 1826 r. uczelnię w 1827 r. przeniesiono z Kielc do Warszawy. Jej dalsze losy w stolicy nie są do końca rozpoznane. Najczęściej przyjmuje się, że nie podjęła działalności, choć ze sprawozdawczości za 1830 r. wynika, że wśród warszawskich szkół szczególnych (specjalnych) znajdowała się Szkoła Akademiczno-Górnicza z trzema profesorami (Lempe, Pusch i Tomaszewski), trzema nauczycielami (Kossowicz, Krumpel, Spleszyński) i szesnastoma elewami skierowanymi na praktyki. Biblioteka składała się z 1331 tomów, gabinet minerałów z ok. 2 tys. eksponatów, muzeum przyborów z ponad 100 sztuk, a modeli górniczych i hutniczych było sześć.

Szkoła Akademiczno-Górnicza w Kielcach położyła podwaliny pod rozwój wyższego szkolnictwa technicznego w Polsce. Jej działalność jest stale badana i popularyzowana, a do chlubnych tradycji z nią związanych odwołują się zarówno Politechnika Warszawska, Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie, jak i istniejąca w Kielcach od 1965 r. Politechnika Świętokrzyska, będąca najstarszą uczelnią w województwie świętokrzyskim i jedyną państwową uczelnią techniczną.

LITERATURA

1. Adamczyk Stanisław J., *„Szkoła Akademiczno-Górnicza w Kielcach (1816-1827)”,* Kielce, Agencja Reklamowo-Wydawnicza „JARD”, 2003
2. *„Dziennik Departamentowy Krakowski”* (1816), nr 217, s. 3050
3. *„Dziennik Praw Królestwa Polskiego 1816”*, t. 1, s. 174

4. Kleczkowski Antoni. S. „Cztery listy J. B. Puscha z lat 1809-1820. Wiadomość i rękopiśmiennych i drukowanych listach Puscha”, *Prace Muzeum Ziemi* (1977), z. 27, s. 50-51
5. „*Księga pamiątkowa jubileuszu 150-lecia założenia Szkoły Akademiczno-Górnicy w Kielcach*” (red. Waclaw Rózański), Kielce, Kieleckie Towarzystwo Naukowe, 1971
6. „*Przepisy dla uczniów Szkoły Akademiczno-Górnicy w Kielcach*”, Warszawa 1824
7. Rybarski Feliks, „Szkoła Akademiczno-Górnicy w Kielcach 1816-1827”, *Gazeta Kielecka* (1885), nr 29, s. 1-2, nr 30, s. 1-2, s. 31, s. 1-2